

УДК 811.111:61

DOI <https://doi.org/10.32782/NSER/2024-6.04>

КОНЦЕПТ ЗДОРОВ'Я/HEALTH В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Мороз Людмила Володимирівна

кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-2750-8694

Ясногурська Людмила Михайлівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0003-3039-447X

Мічуда Наталія Михайлівна

старший викладач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0001-7936-7996

У статті розглядається поняття концепту HEALTH та виділяються основні його компоненти. Окреслюється різниця між термінами "health" та "well-being" як ключовими словами концепту. Автори наголошують, що в науковій літературі існує багато підходів та спроб визначити та описати це поняття, що призводить до неоднозначності термінології когнітивістики і, як наслідок, необхідності уточнювати застосовані у кожному випадку терміни.

Наголошується, що концепт ЗДОРОВ'Я/HEALTH в українській та англійській мовних картинах світу, який є культурозалежним, пов'язаний з менталітетом народу та належить до універсальних концептів, оскільки входить до мовної картини будь-якої етноспільноти, тому вважається дуже важливим для розуміння цінностей цієї спільноти. Для дослідження була обрана трикомпонентна структура концепту, яка дозволила порівняти понятійну, образну та ціннісну складові частини концептів, виокремити їх універсальні та етноспецифічні риси. Порівняльний аналіз лексикографічних джерел засвідчив, що при трактуванні поняття в українській мовній картині робиться акцент лише на фізичному здоров'ї, в той час як у англійській мовній картині розширюється семантика поняття, оскільки воно включає фізичне, психічне та духовне благополуччя без негативного впливу хвороби. Образи та асоціації у свідомості людини виникають на основі її індивідуального та колективного досвіду, тому найбільше відмінностей у вербалізації концепту простежується саме в образному складнику, який виявився значно багатшим та різноманітнішим в українського етносу. Так, українці порівнюють здоров'я з дикими, свійськими та домашніми тваринами, з рослинами, з природними об'єктами, з артефактами, з міцним мотузком, з професіями, які вимагають великої фізичної сили. До етноспецифічних образів англійської культури слід віднести порівняння здоров'я з сіллю. При співставленні образного складника концепту порівнюваних мов було виявлено і спільні риси, наприклад, здорова людина, яка тяжко працює, в обох лінгвокультурах викликає асоціації з конем. Порівняльний аналіз ціннісного складника проводився на основі паремійних одиниць, оскільки вони концептуалізують накопичені століттями спостереження та досвід людини в її повсякденному житті, виступають важливим засобом передачі народної мудрості, мають культурно-національну специфіку. Було виокремлено сім тематичних груп, які характеризують концепт ЗДОРОВ'Я як комплексне багатовимірне явище, яке включає фізичне, психічне, духовне здоров'я, соціальне благополуччя. Було встановлено, що в обох мовних картинах світу здоров'я вважається однією з найвищих нематеріальних цінностей та займає чільне місце у світогляді як українського, так і англійського народу. Важливою для обох лінгвокультур є необхідність збереження здоров'я, дотримання здорового способу життя та профілактика захворювань.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, здоров'я, вербалізація, інтернет-дискурс.

Moroz L. V., Yasnohurska L. M., Michuda N. M. The concept of ЗДОРОВ'Я/HEALTH in the English language worldview

The article examines the concept of ЗДОРОВ'Я/HEALTH and highlights its main components. The difference between the terms health and well-being as key words of the concept is outlined. The author emphasizes that in the scientific literature there are many approaches and attempts to define and describe this

concept, which leads to ambiguity in the terminology of cognitive science and, as a result, the need to clarify the terms used in each case.

The author examines the concept ЗДОРОВ'Я/ HEALTH in the Ukrainian and English paremia world-views. This concept is culture-specific, relevant to the folk mentality and belongs to the universal concepts, as it is included in the linguistic picture of any ethnic community, and, therefore, is deemed to be very important for understanding values of this community. The three-component structure of the concept chosen for the study allowed us to compare the conceptual, figurative and value components of the concepts, to distinguish their universal and ethno-specific features. A comparative analysis of lexicographic sources proved that when interpreting the concept in the Ukrainian linguistic picture, the emphasis is only on physical health, whereas the semantics of the concept expand in the English linguistic picture, as it includes physical, mental and spiritual well-being, without a negative impact of illness. Images and associations arise in a person's mind on the basis of his or her individual as well as collective experience, therefore, most of the differences in the verbalization of the concept can be observed precisely in the figurative component, which turned out to be much richer and more diverse in the Ukrainian ethnic group. Thus, Ukrainians compare health with wild and domestic animals, plants, natural objects, artifacts, a strong rope, professions that require a great physical strength. The comparison of health with salt should be included into the ethno-specific images of English culture. When comparing the figurative component of the concept in compared languages, common features were also revealed, for example, a healthy person who works hard is associated with a horse in both linguistic cultures. The comparative analysis of the value component was carried out on the basis of paremia units, since they conceptualize the observations accumulated over centuries and experience of a person in his or her everyday life, act as an important means of transmitting folk wisdom and are specific to one's culture and ethnicity. Seven thematic groups were identified which characterize the concept of health as a complex multidimensional phenomenon that includes physical, mental and spiritual health, as well as, social wellbeing. It was established that in both linguistic worldviews, health is considered to be one of the highest intangible values and occupies a prominent place in the worldview of both Ukrainian and English nations. Important for both linguistic cultures is the necessity of keeping health, maintaining a healthy lifestyle and preventing diseases.

Key words: cognitive linguistics, concept, health, verbalization, internet discourse.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття увагу дослідників все більше почала привертати ментальна діяльність людини, де мова виступає вербалізатором та віддзеркаленням розумових процесів. «Дослідження того, як людина оперує символами, осмислюючи і світ, і себе в світі, об'єднало лінгвістику з іншими дисциплінами, що вивчають людину та суспільство, створивши когнітивну лінгвістику – напрям, у центрі уваги якого перебуває мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, що беруть участь у репрезентації (кодуванні) та трансформації інформації» [6, с. 112].

У рамках антропоцентричного підходу наукових досліджень вчені розглядають паремії як «енциклопедію народного життя, яка містить багато інформації для дослідження концептів» [1, с. 27]. Саме паремії відображають народну специфіку, яка пов'язана з історією, традиціями та звичаями, особливостями світосприйняття. Вони мають багатовікову історію, зберігають і передають еталони та стереотипи, які сформувались у свідомості певного етносу протягом століть і містять поведінкові стратегії людини, її цінності та ідеали, мораль, менталітет. Дослідження паремійних одиниць у зіставному аспекті сприяє вирішенню проблем фонових знань комунікантів завдяки виявленню паремійних аналогів, еквівалентів та етнокультурних лакун. До характерних

рис паремій ми відносимо структурно-композиційну завершеність, змістовну наповненість, лаконічність, усталеність. Виникати паремії можуть як комплікативним, так і імплікативним шляхом. Паремійні одиниці є засобами передачі культурно-історичних сенсів, які концептуалізують результати наївного пізнання світу й відображають ставлення суб'єкта до його складників [1, с. 27]. Саме тому свою наукову розвідку ми проводимо на основі паремійних одиниць української та англійської лінгвокультури.

Одним із центральних об'єктів дослідження когнітивної лінгвістики є концепт. Метою нашої статті є означення того, що таке концепт, та виділення основних компонентів концепту HEALTH.

Результати останніх досліджень. У науковій літературі існує багато підходів та спроб визначити та описати це поняття, що призводить до неоднозначності термінології когнітивістики і, як наслідок, необхідності уточнювати застосовані у кожному випадку терміни [6, с. 95]. На відміну від вчених (М.П. Бобро, О.О. Селіванова та її послідовники – Н.В. Слухай, В.М. Манакін), котрі вважають, що семантика мовленнєвого знака – це єдиний засіб формування змісту концепту, ми дотримуємось переконання, що спочатку формується досвід, новий феномен культури чи явище, а вже потім його вербалізатор. Слово є засобом доступу до концептуального знання людини, а концепт є результатом зіткнення значення слова з

особистим чи народним досвідом людини, посередником між словом та дійсністю [7, с. 200].

Викладення основного матеріалу. Оскільки концепт характеризується багатокомпонентною та багатоярусною структурою, яка виявляється за допомогою аналізу мовних засобів її репрезентації, то звернемося до визначення поняття здоров'я як ядра концепту у порівнюваних мовах. Для цього скористаємося тлумачними словниками, які допомагають якнайповніше розкрити зміст концепту.

Концепт проходить довгий шлях становлення, народжуючись з урахуванням слова у повному обсязі його змісту, включаючи конотацію і конкретно-чуттєві асоціації. Він поступово насичується інтелектуальним змістом і соціально-культурним досвідом, акумулює в собі найрізноманітніші асоціації, думки, тексти, вирає численні індивідуальні і групові враження про дане явище. Важливо розуміти, що концепт не статичний. Концепт – це живе знання, тобто динамічна функціональна освіта, продукт переробки вербального та невербального досвіду, він мінливий, плинний, інколи невловимий. Структура концепту включає все, що робить його культурним фактом: оригінальну форму (етимологію), історичну конденсацію до основних ознак змісту, сучасні асоціації, оцінку тощо.

Концептуалізація поширюється передусім на ті предмети і явища дійсності, що є актуальними та цінними для тієї чи іншої культури [7, с. 109]. Поєднавши різні підходи до трактування концепту, О.О. Селіванова подає визначення, котрим ми послуговуємося у нашому дослідженні: «Концепт – це семантичне утворення, відмічене лінгвокультурною специфікою, що тим чи іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури; <...> це певний квант знання, що відображає всю людську діяльність. Концепт не безпосередньо виникає зі значення слів, а є результатом зіткнення словникового значення слова з індивідуальним та народним досвідом людини; концепт наділений емотивністю, конотаціями, має аксіологічну природу та «ім'я/імена» в мові» [7, с. 112–113].

Найважливішу тематичну групу утворюють паремії, які характеризують фізичне здоров'я людини. З точки зору медицини фізично здоровою вважають людину, у якої нормально функціонують усі органи, системи та організм в цілому. У народній свідомості українців цінність фізичного здоров'я людини осмислюється через усвідомлення позитивних наслідків доброго здоров'я як запоруки успішного життя, матеріального достатку: «Було б здоров'я, а все інше буде»; «Здоров'я – всьому голова»; «Коли голова здорова, будуть воли та корова» [4]. Слід згадати, що середня тривалість життя людини раніше була невеликою, тому культивувався образ фізично

сильної, міцної, огрядної людини, а богатирі ставали героями епосу.

Достатньо оглянути зміст повідомлень у засобах масової комунікації, щоб мати підстави вважати концепт HEALTH одним із важливих концептів сучасної західної цивілізації. Центральне місце питань здоров'я у людському спілкуванні зумовило інтерес лінгвістів до медичного дискурсу (тобто професійне спілкування між медиками), до спілкування медиків з пацієнтами та/або їх родичами, зокрема до стратегій і тактик під час огляду, консультації та лікування тощо [3, с. 514]. Нашим завданням є вивчення концепту HEALTH як індивідуального, групового та загальнонаціонального стану.

Постульовані багатьма дослідниками ознаки концепту – неізоляваність, <...> цілісність і нежорстка структурованість, динамізм і креативність як здатність змінюватися, поповнюватися новим знанням [5, с. 34] – підтверджують необхідність вивчення зміни парадигми здоров'я у XXI столітті, визначення його складових та їх семантики, окреслення головних та другорядних ознак (тобто ядра та периферії), що вербалізовані у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та Сполучених Штатів Америки.

Більшість дослідників указує на те, що концепт характеризується багатокомпонентною та багатоярусною структурою, яка може бути виявлена через аналіз мовних засобів її репрезентації [8, с. 3]. Нашим першочерговим завданням є визначення самого поняття здоров'я як ядра концепту та головних його складових частин.

Зокрема, слід зазначити, що у медичній літературі, популярних журналах з питань здоров'я та інтернет-просторі поряд з терміном “health” все частіше вживається термін “well-being”, що піднімає питання, яке з цих понять слід вважати головним, тобто ядром концепту. Онлайн-словник медичних термінів визначає well-being як «досягнення хорошого чи задовільного існування відповідно до його означення індивідумом», тоді як для терміна “health” у тому ж словнику знаходимо посилання на низку статей з різних медичних видань: “Health is 1) a state of physical, mental, and social well-being [9], [10]; 2) a condition of physical, mental, and social well-being and the absence of disease or other abnormal condition. It is not a static condition [11], [12]; 3) a relative state in which one is able to function well: physically, mentally, socially, and spiritually in order to express the full range of one's unique potentialities within the environment in which one is living” [13; 14].

Виходить, що well-being – це поняття, через яке визначають здоров'я (health), а отже, це його компонент. Як видно з прикладів, виділяють біологічне, психологічне та соціальне благополуччя

(інколи додають духовне), що свідчить про розширення семантики поняття «здоров'я».

Слід зауважити, що в словниках 1988 (“The Random House College Dictionary Revised Edition”), 1993 (“New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language”), 1994 (“Oxford advanced learner’s”), 1998 (“Longman dictionary of English language and culture (new edition)”) років слово “health” застосовується лише для mind та body, а також часто синонімічне до відсутності захворювання. Таке ідеалістичне трактування не лише розширилось, але й змінило позиції, визначаючи здоров'я як стан відносний. Осями оцінки зараз є не відсутність чи наявність хвороби, а, як видно з прикладів, оцінка людиною свого стану, її намагання та можливості його покращити, вміння пристосовуватись до навколишнього середовища: «Здоров'я – це міра можливості окремої людини робити те, що вона хоче, та стати тим, ким вона хоче. Стани здоров'я чи хвороби – це вираження успіху чи невдачі, котру переживає організм у своїх спробах адаптуватися до викликів навколишнього середовища» [2, с. 88].

Підтвердженням трикомпонентності здоров'я є створення біопсихосоціальної (БПС) моделі, котра наголошує на ролі соціальних впливів на здоров'я (та хвороби) та відповідного психологічного досвіду. Теоретично модель було окреслено психіатром Рочестерського університету Джорджем Енгелем у 1977 році, а поглиблене дослідження БПС-моделі було здійснене Теодором Міллоном, котрий на практиці застосував даний підхід під час лікування, для профілактики та запобігання психічних розладів особистості [6, с. 300]. Досліджуваний нами матеріал та подані вище визначення підтверджують, що концепт HEALTH теж реалізовується у трьох напрямках – біологічному, психологічному та соціальному.

Сьогодні наукова медична література переглядає головні підходи до лікування та діагностики, зближуючись з прийомами альтернативної медицини. Ідеться про whole-person healing («NLP: Magic in practice») – посібник традиційного лікування), що довго вважалось прерогативою схід-

ного, альтернативного лікування. Сам термін “alternative medicine” часто вживається в парі з терміном “complementary medicine” або замінюється ним. Це пов'язано з тим, що довгий час альтернативна медицина протиставлялась західній (alternative, adj. (of one or more things) available as another possibility, mutually exclusive), коли зараз вона доповнює її (complementary, adj. (of two or more different things) combining in such a way as to form a complete whole or to improve or emphasize each other’s qualities).

Висновки. Таким чином, термін “health” включає в себе термін “well-being”, а не є його синонімічним відповідником. Соціокультурні зміни та процеси глобалізації спричинили зміни концепту HEALTH, який тепер складається з трьох головних компонентів – біологічного, психологічного та соціального, кожний з яких вимагає ретельного подальшого дослідження.

Концепт ЗДОРОВ'Я пов'язаний з менталітетом народу, із загальним контекстом культури та духовності, здоров'я визначає буття людини, оскільки воно є однією з найвищих онтологічних цінностей. В українській та англійській мовних картинах світу здоров'я визначає не лише існування людини, а й її співіснування та співпрацю з іншими, здатність жити повноцінним життям та отримувати від нього справжнє задоволення. Найбільше відмінностей при зіставленні об'єктивності концептів ЗДОРОВ'Я та HEALTH простежується в образному складнику концепту. В обох лінгвокультурах ціннісне осмислення здоров'я, розуміння його значущості в житті відбувається через призму власного та колективного досвіду людини і має широку тематичну класифікацію.

Перспективним вважаємо дослідження змін, які відбувалися у вербалізації концепту ЗДОРОВ'Я/HEALTH у процесі історичного розвитку. Дослідження концептів певної етнічної групи дає можливість зрозуміти та усвідомити особливості її культури та менталітету. Проведення подібних досліджень саме в рамках лінгвокультурології, на нашу думку, дасть найцікавіші та найвагоміші результати.

Література:

1. Бобро М.П. Аксіологічні та лінгвокультурні параметри концепту ЖИТТЯ як складника української концептосфери : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2018. 242 с.
2. Левченко О.П. Українсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2011. 748 с.
3. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Милик О.В. Вербалізація концепту «здоров'я» в латинських пареміях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 514–522.
5. Наколонко І.М. Концепт здоров'я та здорового способу життя у культурі й ментальності українців доіндустріального аграрного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія, культурологія, соціологія»*. 2016. Вип. 11. С. 112–124.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Слухай Н.В., Снитко О.С., Вільчинська Т.П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.
9. Dubos R. *So Human An Animal*. London : Abacus, 1968. 191 p.
10. Dorlands Medical Dictionary. URL: <http://www.dorlands.com>.
11. Engel George L. The need for a new medical model. *Washington: Science*. 1977. Vol. 196. P. 129–136.
12. Longman Dictionary of English Language and Culture, 2 edition. London : Longman, 1998. 1592 p.
13. Miller-Keane. *Encyclopedia & Dictionary of Medicine, Nursing & Allied Health*, 7th edition / Miller-Keane, Benjamin F. Miller, Marie T. O'Toole, Marie T. (Ed.) O'Toole. Philadelphia : W.B. Saunders Company 2003. 2261 p.
14. Mosby's Medical Dictionary, 8th edition – St. Louis, MO: Elsevier Health Sciences, 2008. 2185 p.

References:

1. Bobro, M.P. (2018). Aksiolohichni ta linhvokulturni parametry kontseptu zhyttia yak skladnyka ukrainskoi kontseptosfery [Axiological and linguocultural parameters of the concept of life as a component of the Ukrainian conceptual sphere]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kharkiv. [in Ukrainian]
2. Levchenko, O.P. (2011). Ukrainsko-bilorusko-bolharsko-polskyi slovnyk porivnian [Ukrainian-Belarusian-Bulgarian-Polish comparative dictionary]. Lviv: Vydavnytstvo NU "Lvivska politekhnika". [in Ukrainian]
3. Manakin, V.M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]: navch. posib. Kyiv: VTs "Akademiia" [in Ukrainian]
4. Mylyk, O.V. (2013). Verbalizatsiia kontseptu "zdorovia" v latynskykh paremiakh [Verbalization of the concept of "health" in Latin paremias]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. Vyp.46(2). S. 514–522. [in Ukrainian]
5. Nakolonko, I.M. (2016). Kontsept zdorovia ta zdorovoho sposobu zhyttia u kulturi y mentalnosti ukrainsiv doindustrialnogo ahrarnoho suspilstva [The concept of health and healthy lifestyle in the culture and mentality of Ukrainians of pre-industrial agrarian society]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filolohiia, kulturolohiia, sotsiolohiia*. Vyp. 11. S. 112–124. [in Ukrainian]
6. Prykhodko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier [in Ukrainian]
7. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian]
8. Slukhai, N.V., Snytko, O.S., & Vilchynska, T.P. (2011). Kohnitolohiia ta kontseptolohiia v linhvistychnomu vysvitleni: navchalnyi posibnyk [Cognitology and conceptology in linguistic coverage: a textbook]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet" [in Ukrainian]
9. Dubos, R. (1968). *So Human An Animal*. London: Abacus.
10. Dorlands Medical Dictionary. Retrieved from: <http://www.dorlands.com>.
11. Engel, George L. (1977). The need for a new medical model. *Washington: Science*. Vol. 196 P. 129–136.
12. Longman Dictionary of English Language and Culture (1998), 2 edition. London: Longman.
13. Miller-Keane Encyclopedia & Dictionary of Medicine, Nursing & Allied Health (2003), 7th edition [Miller-Keane, Benjamin F. Miller, Marie T. O'Toole, Marie T. (Ed.) O'Toole]. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
14. Mosby's Medical Dictionary (2008), 8th edition. St. Louis, MO: Elsevier Health Sciences.